

**СИСТЕМА ОЗЕЛЕНЕННЯ МАЛОГО ІСТОРИЧНОГО МІСТА
НОВГОРОД-СІВЕРСЬКИЙ**

**О. В. Зібцева, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України,**

**В. В. Кучерина
ДП «Новгород-Сіверська ЛНДС»,**

П. П. Христюк, студент НУБіП України

E-mail: stplut2017@gmail.com

***Анотація.** Малі міста становлять понад 75 % від загальної кількості українських міст і є їх найменш досліджуваною категорією. Сталий міський розвиток потребує знань щодо сучасного стану території міст, зокрема й щодо їх систем озеленення. Мета дослідження – аналіз системи озеленення історичного малого міста Новгород-Сіверський Чернігівської області за даними останньої інвентаризації (1991 р.). Встановлено, що на час Незалежності під міськими зеленими насадженнями перебувало 13,6 % міської площі. Переважали зелені насадження спеціального призначення, кількість яких становила 50,6 % від загальної. З них 52,2 % склали міські ліси, 29,5 % – захисні насадження на схилах ярів і балок, 12,2 % – вуличні насадження. Зелені насадження обмеженого користування становили 44,2 % (з них 87 % – це насадження індивідуальної і суспільної забудови), а зелені насадження загального користування – лише 5,2 % і були представлені лише парками. Забезпеченість зеленими насадженнями становила 209,3 м²/людину, зокрема зеленими насадженнями загального користування – 10,9 м²/людину, що цілком відповідає державним нормам і міжнародним стандартам.*

***Ключові слова:** мале місто, система озеленення, забезпеченість зеленими насадженнями.*

***Актуальність.** Малі міста становлять понад 75 % міст України. Реалізація концепції сталого невиснажливого міського розвитку потребує знань щодо сучасної ситуації і наявних ресурсів, зокрема зелених насаджень, й насамперед у малих містах, вивченню яких приділялося найменше уваги. Наразі точна інформація про стан зелених насаджень малих міст, як правило, відсутня [1].*

***Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Політика щодо розміру міст є важливим компонентом міської політики багатьох країн, зокрема Китаю [7].*

Глобальна урбанізація та високі темпи споживання ресурсів зумовили нагальну потребу в створенні компактних міст, основною метою яких є захист навколишнього середовища від подальшої деградації за рахунок міського розростання [6]. Водночас внаслідок ущільнення втрачаються міські зелені простори. Наразі відсутні інтеграційні правила щодо розробки компромісів між ущільненням міст та забезпеченням зеленим простором. Тому концепція компактного міста потребує інтегративного підходу до екологічно стійкого розвитку, який відображає компроміси між ущільненням і постачанням зелених просторів.

Малі міста – ідеальна форма життя, що поєднує в собі переваги як міста (де міська природна система розглядається як відкрита по відношенню до навколишнього середовища), так і мальовничого сільського середовища. Малі міста – суб'єкти у безпосередньому контакті з природним середовищем, які можна візуально огорнути, де більшість будівель і споруд має розумний масштаб і діє легка орієнтація за архітектурними домінантами [5]. Система озеленення малого міста – комплексна структурована система, яка є складовою частиною невеликого міського організму, що виконує певні фундаментальні функції і яка зумовлена історичною ситуацією. Аналогічно іншим природним компонентам, зелені насадження – важливий чинник структурної композиції малого міста, представлені, як правило, окремим відпочинковим або іншим міським функціональним простором, що формує імідж міста та конкретні простори і функціональність якого може бути зменшена бар'єрами різного типу. Для системи малого міста характерний зв'язок із сусіднім середовищем, домінування оригінального історичного центру, можливість огляду міста з його околиць. Природні чинники та історичні цивілізаційні фактори мають фундаментальні наслідки на організацію міського зеленого простору. Найважливішими просторами, що складають біля половини загальної площі малого міста, є сади окремих будинків, натомість громадським паркам належить лише 7 % міської території [5]. Існуючі системи озеленення кожного малого міста потребують захисту та акцентування на їх унікальності.

Актуальною є розробка стратегії планування системи озеленення холодних малих міст [4]. Холодні міста (зимні міста в США і Європі, північне місто в Японії, холодне місто в Китаї) – міста, розташовані на північ від 45⁰ у північній півкулі, із середньодобовою температурою нижче нуля два і більше місяці на рік, – є у понад 30 країнах і складають біля 1/7 загальної площі Китаю. Наразі планування систем озеленення малих міст зосереджено на внутрішньо міському ландшафті, а навколишнє середовище міст з екологічної точки зору ігнорується й розглядається лише як формальна краса композиції. Площа парків, рівень озеленення і забезпеченість зеленим простором у малих містах далекі від національних стандартів. Кількість зеленого простору в малих містах не в змозі задовольнити зростаючу матеріальну і культурну потребу населення, а планування систем озеленення немає місцевих і культурних особливостей, що призводить до їх схожості і потребує розробки стратегії регіонального планування комплексної системи озеленення малого міста в холодному регіоні. У систему озеленення малих міст має бути інтегроване навколишнє оточення, площі навколишніх сільгоспугідь, лісів, інших природних ресурсів. Об'єднання малих міст з оточуючим ландшафтом створює стабільну регіональну структуру екологічної системи, яка повинна будуватися з урахуванням сучасного стану, особливостей, тенденцій розвитку, планувальної характеристики зеленого простору.

Мета дослідження – охарактеризувати систему озеленення історичного малого міста Новгород-Сіверського за даними останньої інвентаризації та порівняти його екологічний потенціал для стабільного розвитку із світовими стандартами щодо озеленення міст.

Матеріал і методика дослідження. Як індикатор екобалансованого розвитку міста використано показник забезпеченості зеленими насадженнями [3]. Аналіз спирається на дані останньої інвентаризації (1991 р.), дані щодо кількості населення (на 2010 р.), державні норми і міжнародні стандарти щодо забезпеченості населення зеленим простором. Використані системний підхід, експертна оцінка та порівняльний аналіз.

Результати досліджень та їх обговорення. Новгород-Сіверський – місто обласного значення у Чернігівській області, центр Новгород-Сіверського району, одне із найпівнічніших міст України. Новгород-Сіверський – історичне місто, перша писемна згадка про яке датована 989 р. («Повість минулих літ» та «Повчання Володимира Мономаха своїм дітям», 1078–1079 рр.). Зведене як місто-фортеця на місці колишнього сіверянського городища, на найвищому і найкрутішому пагорбі придеснянських схилів. У 1097 р. Новгород-Сіверський стає стольним градом удільного князівства. У 1620 р. Новгород-Сіверський першим серед міст Чернігівщини отримав магдебурзьке право, а 1667 року місто увійшло до складу Московського царства. У 1781–1796 рр. Новгород-Сіверський був центром Новгород-Сіверського намісництва Російської імперії, що включало 11 повітів і дві колишні столиці Гетьманської України — Батурин і Глухів. Наразі Новгород-Сіверський розкинувся на площі у 2146 га на північному сході Чернігівської області на мальовничих берегах Десни. Місто є найвіддаленішим до обласного центру, відстань до якого складає 171 км. Координати міста: 52°00'31" пн. ш. 33°16'25" сх. д., – тобто може бути віднесено до так званих холодних малих міст. Населення на 2001 рік становило 15175 осіб, на 1 грудня 2010 р. – 14025, а на 1 січня 2016 року – 13652 особи (тобто, демографічна динаміка негативна, що найяскравіше в країні демонструє вся Чернігівська область).

Клімат території помірно континентальний. Середньорічна температура повітря становить +6,7 С. Упродовж року випадає в середньому 599 мм опадів (найменше – у березні та жовтні, найбільше – у червні та липні). Відносна вологість повітря впродовж року становить у середньому 79 %. Максимальна швидкість вітру (в середньому 4,3 м/с) спостерігається взимку.

Ще пару десятиліть тому місто відзначалось потужним рекреаційним потенціалом (з мальовничим будинком відпочинку, літніми базами відпочинку на крутому правому березі Десни та піонерськими таборами в лісах за межами міста), нині нажаль втраченим. Втім, система озеленення міста кардинально

вигідно відрізняється від узагальнень щодо малих холодних міст, отриманих китайськими вченими [4].

За даними останньої інвентаризації зелених насаджень (1991 р.), зелена зона міста становила 2003 га, у тому числі в межах міста – 293 га (14,6 %, табл.). З них 15,3 га становили парки (10,0 га – державна пам’ятка садово-паркового мистецтва – парк ім. Т. Г. Шевченка і 5,3 га – парк 40-річчя Перемоги).

Характеристика міської системи зелених насаджень м. Новгород-Сіверський (за даними інвентаризації 1991 р.)

Площа зелених насаджень, га / %				Населення, тис. чол.	Забезпеченість ЗН, м ² /людину	
всього	загального користування	обмеженого користування	спеціального призначення		всіма	загального користування
293,0	15,3	129,6	148,4	14,0	209,3	10,9
100	5,2	44,2	50,6	100	100	5,2

Як видно з даних таблиці, серед міських зелених насаджень на час інвентаризації переважали насадження спеціального призначення, які становили 50,6 % від загальної кількості, що зумовлено ландшафтними особливостями місцевості: розташуванням міста на крутому березі Десни, значною площею ярів та балок навіть неподалік центру міста, – ситуація нетипова для малих міст, в яких, як правило, переважають зелені насадження обмеженого користування. Серед 148,4 га зелених насаджень спеціального призначення було 18,1 га насаджень на вулицях і дорогах, 77,5 га лісів у межах міста і 43,8 га захисних насаджень на схилах ярів і балок (рис. 1).

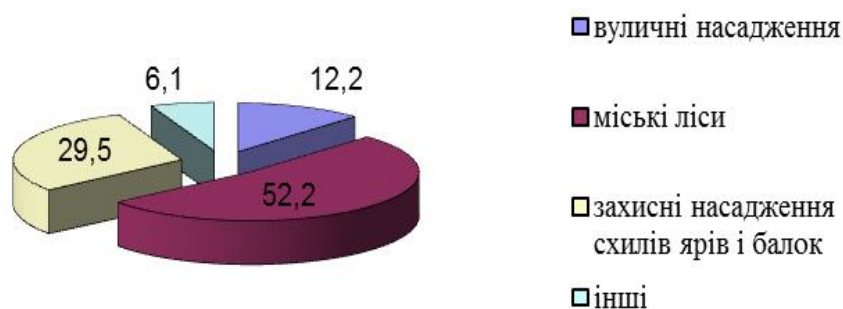

Рис. 1. Структура зелених насаджень спеціального призначення у Новгород-Сіверському на 1991 р., %.

Зелені насадження обмеженого користування становили 129,6 га (44,2 %), у тому числі 112,3 га – індивідуальної і суспільної забудови; 17,3 га – підприємств і організацій (рис. 2).

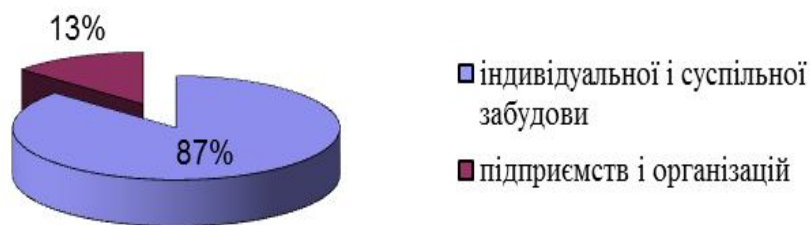

Рис. 2. Структура зелених насаджень обмеженого користування у Новгород-Сіверському на 1991 р.

За межами міста розташовувалося 1710 га зелених насаджень, у тому числі 1530 га лісів державного фонду, з них 205,0 га – лісопарк; 1325 га – ліси держлісгоспу і 180 га – ліси агролісгоспу. Таким чином, комплексна зелена зона міста була досить розвиненою.

Наразі у місті збережений парк культури і відпочинку площею 9 га із благоустроєним стадіоном. Мальовничістю та зразковим озелененням відзначаються діючий чоловічий Спасо-Преображенський монастир і побудований неподалік на початку 2004 р. до зустрічі трьох президентів сучасний готель «Сіверський», старовинне і нині діюче кладовище, що примикає до парку, а також пагорби та яри навколо міста.

а)

б)

Рис. 3. Фрагменти озеленення м. Новгород-Сіверський: а) готель «Сіверський»; б) територія Спасо-Преображенського монастиря

Відповідно до Державних будівельних норм, норма озеленення території міста має становити 7 м²/людину. За умови збереження площі насаджень загального користування (паркових територій) забезпеченість мешканців міста зеленими насадженнями загального користування наразі становила б 11,76 м², що цілком відповідає діючим нормативам. Крім того, на одного міського мешканця припадало 55 м² лісів у межах міста і 146 м² лісопаркових насаджень. Загальна кількість зелених насаджень становить 209,3 м²/людину і задовольняє міжнародним стандартам. Для порівняння, забезпеченість міськими зеленими насадженнями (загального користування і всіма) раніше досліджуваного нами історичного малого міста Вишгорода (Київська область) становила відповідно лише 2,0 і 40,3 м²/людину, тобто була у 5-6 разів нижчою [2, 3].

Висновки і перспективи

Встановлено, що на час Незалежності під міськими зеленими насадженнями перебувало 13,6 % міської площі. Серед зелених насаджень переважали насадження спеціального призначення, кількість яких становила 50,6 % від загальної, що було зумовлено ландшафтними особливостями місцевості: 52,2 % з них складали міські ліси, 29,5 % – захисні насадження схилів ярів і балок. На вуличні насадження припадало 12,2 % насаджень спеціального призначення. Зелені насадження обмеженого користування становили 44,2 % міських зелених насаджень (з них 87 % – насадження індивідуальної і суспільної забудови), а зелені насадження загального користування – лише 5,2 % і були представлені лише парками.

Забезпеченість зеленими насадженнями становила 209,3 м²/людину, у тому числі зеленими насадженнями загального користування – 10,9 м²/людину, що цілком відповідає державним нормам і стандартам ВООЗ та ЄС.

У перспективі планується відслідкувати динаміку структури зелених насаджень міста і забезпеченості мешканців зеленими насадженнями на основі даних сучасної інвентаризації.

Список використаних джерел

1. Зібцева О. В., Захаров А. Д. Характеристика системи озеленення міста Українка. *Наукові доповіді НУБіП України*. 2013. Вип. 4 (40). URL: http://nd.nubip.edu.ua/2013_4/index.html
2. Зібцева О. В. Формування планувальної структури та системи озеленення м. Вишгорода *Наукові доповіді НУБіП України: електрон. наук. фахове вид.* 2014. Вип. 7 (49). URL: http://nd.nubip.edu.ua/2014_7/index.html
3. Зібцева О. В. Рівень озеленення ряду малих міст Київщини як індикатор сталого розвитку. *Проблеми розвитку міського середовища*. 2015. № 2 (14). С. 147–154.
4. Guo L., Li S., Sun H. The strategic research on green space system planning of small towns in cold region. *Applied mechanics and materials*. 2014. Vols. 641-642. P. 502-505. doi:10.4028/www.scientific.net/A.641-642.502
5. Jebavý M. A relationship between the verdure system and land use planning of a small town. *Horticultural science*. 2007. Vol. 34 (4). P. 152-158.
6. Tian Y., Jim C. Y., Wang H. [Assessing the landscape and ecological quality of urban green spaces in a compact city](#). *Landscape and urban planning*. 2014. Vol. 121. P. 97-108.
7. Zhang W., Yang D., Huo J. Studies of the relationship between city size and urban benefits in China based on a panel data model. *Sustainability*. 2016. Vol. 8. P. 554. doi:10.3390/su8060554

References

1. Zibtseva, O. V., Zaharov, A. D. (2013). Kharakterystyka systemy ozelenennia mista Ukrainka [Characteristic of green system of Ukrainka town]. Scientific Bulletin of NULES of Ukraine, 4 (40), URL: http://nd.nubip.edu.ua/2013_4/index.html
2. Zibtseva, O. V. (2014). Formuvannia planuvalnoi struktury ta systemy ozelenennia m. Vyshhoroda [Forming of planning structure and green system of Vyshhorod town]. Scientific Bulletin of NULES of Ukraine, 7 (49).
3. Zibtseva, O. V. (2015). Riven ozelenennia riadu malykh mist Kyivshchyny yak indykator staloho rozvytku [Level of landscaping of a number of small towns in Kyiv region as a indicator of stable development] *Problems of Urban Environment Development*, 2 (14), 147-154.
4. Guo, L., Li, S., Sun H. (2014). The strategic research on green space system planning of small towns in cold region. *Applied mechanics and materials*, Vols. 641-642, pp. 502-505. doi:10.4028/www.scientific.net/A.641-642.502
5. Jebavý, M. (2007). A relationship between the verdure system and land use planning of a small town. *Horticultural science*, 34 (4), 152-158.
6. Tian, Y., Jim, C. Y., Wang, H. (2014). Assessing the landscape and ecological quality of urban green spaces in a compact city. *Landscape and urban planning*, 121, 97-108.
7. Zhang, W., Yang, D., Huo, J. (2016). Studies of the relationship between city size and urban benefits in China based on a panel data model. *Sustainability* 8, 554. doi:10.3390/su8060554

СИСТЕМА ОЗЕЛЕНЕНИЯ МАЛОГО ИСТОРИЧЕСКОГО ГОРОДА НОВГОРОД-СЕВЕРСКИЙ

О. В. Зибцева, В. В. Кучерина, П.П. Христюк

Аннотация. Малые города составляют более 75 % украинских городов и являются их наименее исследованной категорией. Устойчивое городское развитие требует знаний о современном состоянии городских территорий, в том числе и об их системах озеленения. Цель исследования – анализ системы озеленения исторического малого города Новгород-Северского Черниговской области по данным последней инвентаризации (1991 г.). Установлено, что на момент Независимости под зелеными насаждениями пребывало 13,6 % городской территории. Преобладали зеленые насаждения специального назначения, площадь которых составляла 50,6 % от общей. Из них 52,2 % составляли городские леса, 29,5 % – защитные насаждения на склонах оврагов и балок, 12,2 % - уличные насаждения. Зеленые насаждения ограниченного пользования составляли 44,2 % (из них 87 % - насаждения индивидуальной и общественной застройки), а зеленые насаждения общего пользования – всего 5,2 % и были представлены только парками. Обеспеченность зелеными насаждениями составляла 209,3 м²/человека, в том числе зелеными насаждениями общего пользования – 10,9 м²/человека, что вполне соответствует действующим государственным нормам и международным стандартам.

Ключевые слова: малый город, система озеленения, обеспеченность зелеными насаждениями

GREEN SYSTEM OF SMALL HISTORIC NOVHOROD-SIVERSKYI TOWN

O. Zibtseva, V. Kucherina, P. Khrystiuk

Abstract. Small towns make up more than 75% of Ukrainian cities and they are their least studied category. Sustainable urban development requires knowledge about the current state of the cities, including their green space systems. The purpose of the study is to analyze the green space system of small historic town of Novhorod-Siverskyi in Chernihiv region according to the latest inventory (the 1991 year). It was established that for the time of Independence there were 13.6% of town territory under urban green plantations. Green plantings of special purpose were predominated, the quantity of which was 50.6% of the total. 52.2% of them composed urban forests, 29.5% were protective plantations on slopes of ravines and gullies, 12.2% were street plantations. Green plantations of limited use completed 44.2% (of which 87% were plantations of individual and social housing), and green public spaces were only 5.2% and were represented only by parks. The provision by green plantations amounted to 209.3 m² per capita, including green space of public use was 10.9 m² per capita. Such quantity fully complies with national norms and international standards.

Keywords: small town, green system, green space per capita.